

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

ANDL HELGA

**KISISKOLÁK, HELYI TÁRSADALMAK, OKTATÁSPOLITIKA.
KISISKOLÁK BARANYA MEGYÉBEN**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető
Prof. Dr. Forray R. Katalin

Pécs
2015

Bevezetés – A kutatási téma megjelölése

Az utóbbi években ismét előtérbe került – alapvetően az iskolaszervezet változásainak okán – a kisiskolák kérdésköre. A magyarországi nevelésszociológiai kutatásokban ez nem példa nélkül való, hiszen a körzetesítés kapcsán a kisiskola-tematika a huszadik század második felében jelentős irodalmat termelt (vö. FORRAY, 1976, 1988, 1992; ANDOR, 1986; KOZMA, 1987, 1992; KELEMEN, 1993). Az ezredforduló környékén és az utóbbi években is mértékadó tanulmányok taglalják a kisiskola előnyeit és hátrányait (vö. FORRAY, 1998; FORRAY, 2009; IMRE, 1997; IMRE, 2003; KISTELEPÜLÉSEK ..., 2006; JANKÓ, 2011; GYÖRGYI, 2012), s az elmúlt időben több elemzés fókuszába került a kisiskola vagy a kistelepülési iskola, valamint az eredményesség-hatékonyság-méltányosság viszonyrendszerének vizsgálata is (vö. LANNERT, 2004; HERMANN, 2005; KISTELEPÜLÉSEK ..., 2006; VÁRADI, 2008; LANNERT – NÉMETH – SINKA, 2008). A jelen és a közelmúlt nemzetközi szakirodalmának (többek között: FICKERMANN – WEISHAUPT – ZEDLER, 1998; WESTON, 2000) áttekintése során azt tapasztaltuk, hogy mind a kisiskola terminusa, mind a kisiskolák léte, szervezése számos kérdést vet fel más országokban is.

Kutatásunk helyszínén, Baranya megyében a kis létszámú iskolák száma meghatározó: a vizsgálat kezdetén, a 2009/2010-es tanévben a statisztikai adatok szerint általános iskolai ellátás Baranya megye 89 településén, a települések mintegy 30%-án zajlott, és a települések közül 58 helyen – az általános iskolai feladatellátást biztosító települések 65%-án – találtunk 150 fő alatti (tag)intézményt. Kérdésfelvetésünk tétje nem csupán egy tudományos probléma analízise, ill. lehetséges válaszok kidolgozása, hanem egy adott társadalmi kört (területet, településeket, intézményeket és ott élő embereket) aktuálisan érintő, a mindennapokat közvetlenül befolyásoló változássorozat leírása, és ezzel együtt tényleges, a helyi társadalmi gyakorlatba (cselekvési- vagy akciótervekbe, szándéknyilatkozatokba, oktatási programokba stb.) fordítható eredmények felmutatása is. Ennek az intézményi körnek a veszélyeztetettsége nem egyszerűen iskolabezárásokat jelent, hanem teljes (társadalmi) szerkezetváltozást azokban a térségekben, ahol – hasonlóan Baranyához – jelentős mértékben kisiskolákra épül az általános iskolai képzés.

Tapasztalataink szerint kevésbé feltárt a kisiskola komplex társadalmi beágyazottsága, ezért szükségesnek tartjuk további olyan vizsgálatok véghezvitelét, amelyek szociológiai és neveléstudományi pozíciókat egyaránt érvényesítenek. Ebben különösen fontosnak véljük, hogy az iskolára és

szereplőire komplex módon tekintünk, ennek megfelelően összetett elemzéseket végezzünk, mely a módszertani sokféleségben is megnyilvánul.

A kisiskolák társadalmi összefüggésrendszerében a vizsgálatunkat megelőző kutatások tapasztalatai (vö. FORRAY, 1992; KISTELEPÜLÉSEK..., 2006; IMRE, 2012) egy újabb tematikus csomópontot, a hátrányos helyzet komplex problémakörét hívják be a vizsgálati mezőbe. Emellett mivel Baranyában az alacsony létszámú iskolákban hangsúlyosan van jelen a nemzetiségi oktatás, az ehhez – kiemelten a cigány nemzetiségi oktatáshoz – kapcsolódó kérdéskör vizsgálata szintén megkerülhetetlen, ugyanakkor lehetőséget teremt arra is, hogy felfedjük a különböző anomáliákat és lehetőségeket a nemzetiségi oktatás terén, valamint releváns oktatáspolitikai javaslatokat fogalmazzunk meg.

Az aktualitásokra való reflexió azért is fontos, mert az oktatáspolitikai környezet folytonosan változik. Kutatásunknak – bár vizsgálatunk nem csupán az alsó tagozattal működő intézményi körre korlátozódik – aktualitást ad a kisiskolák alapítására vonatkozó új oktatáspolitikai szándék, mely a törvényhozás területén az alábbi módon nyilvánul meg: a 2011-ben megjelent köznevelési törvény (2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről) – amennyiben nyolc gyermek szülei ezt igénylik – lehetővé teszi új alsó tagozatos iskolák alapítását, ezzel együtt jogszabályi szinten támogatja a már meglévő alacsony tanulólétszámú intézmények működését.

Kutatási kérdések és a kutatás céljai

A kisiskolákkal, kiemelten Baranya megye alacsony létszámmal működő iskoláival foglalkozó kutatásunk *kérdései* a következők:

- Hogyan definiálható a kisiskola terminusa?
- Tipologizálhatók-e, és ha igen, mi módon a baranyai kisiskolák?
- Miként alakult az utóbbi évtizedben az alacsony létszámú általános iskolák, ezen belül a baranyai kisiskolák sorsa, és ez alapján milyen oktatáspolitikai tendenciák, települési, fenntartói és intézményi stratégiák figyelhetők meg?
- Milyen összefüggés mutatkozik a kisiskolák és nemzetiségi oktatás vonatkozásában, fókuszáltnan Baranya megye intézményeire?
- Milyen jellemzők tárhatók fel a kisiskolák és a hátrányos helyzet összefüggésrendszerében?

A feltett kérdések között kiemelten keressük a választ arra a kérdésre, mely az intézmények megtartásának vagy – épp ellenkezőleg – bezárásának körülményeire, a fenntartók, ill. a települések stratégiáira vonatkozik. Ez

egyúttal megmutatja a helyi társadalmak lehetőségeit és azokat a társadalmi mozgástereket, melyekben az egyes települések helyi társadalma is megjelenik.

Mindezek alapján a kutatás fő célkitűzése az alábbiakban ragadható meg: *kisiskolák, helyi társadalmak, oktatáspolitikai irányok összefüggésrendszerének vizsgálata*, kiemelten *Baranya megye* közoktatási intézményrendszerére, alacsony létszámmal működő iskoláira vonatkozóan. Ennek mentén a dolgozat kísérletet tesz:

- a Baranya megyei kisiskolák tipológiai vizsgálatára;
- a kisiskolákat (is) érintő oktatáspolitikai tendenciák – és ezzel együtt jogszabályi változások hatásainak – vizsgálatára;
- az alacsony létszámmal működő, 150 fő alatti iskolákat érintő – 2006-tól végbemenő – változások leírására, elemzésére Baranya megyében;
- a hátrányos helyzet és az alacsony létszámú iskola összefüggésrendszerének feltárására;
- a nemzetiségi oktatás és kisiskola kapcsolatrendszerének vizsgálatára.
- A tematikus szálak között kiemelt szerepet szánunk annak, hogy az iskolák-települések-fenntartók viszonyrendszerében vállalkozzunk – *elsősorban esettanulmányok segítségével – a fenntartói/települési/intézményi stratégiák (iskolabezárás – megtartás – újraindítás) feltérképezésére; az ezekhez kapcsolódó okok és motivációk, eredmények vizsgálatára, iskola és helyi társadalom viszonyrendszerének feltárására.*

A kutatás további célja, hogy foglalkozzon a használatba vett *terminusok* dilemmáival, érvényességi körével: azok alakulástörténetével, aktuális használati értékével, tudományos és nem-tudományos (köznyelvi, szakmai, jogi, oktatáspolitikai, egyéb nyilvános) használatával. Ehhez egyfelől a hazai és nemzetközi szakirodalomból válogatott írások vizsgálatát végeztük el, másrészt olyan mikrokatatási elemet építettünk be, melynek során a kisiskola terminusát kérdőíves módszerrel vizsgáltuk.

A kutatás ily módon a *felderítés – leírás – magyarázat* mint lehetséges kutatási cél (BABBIE, 2001: 106-108) mindegyikét tartalmazza.

Módszerek

A kutatás során *kvantitatív és kvalitatív* módszereket alkalmaztunk, a kvalitatív módszerek hangsúlyosabb jelenlétével: település- és oktatásstatisztikai adatok

elemzése, kérdőíves vizsgálat, dokumentum-elemzés, terepkutatás (megfigyelés és interjú) egyaránt alapja a dolgozatnak. Az esettanulmányokban megfigyelésekre, interjúkra, dokumentumok és statisztikai adatok elemzésére alapozva keresünk választ a „Hogyan történt?” és „Miért?” kérdésekre (vö. GOLNHOFER, 2001: 19; YIN, 2004, 2009).

A beavatkozás-mentes vizsgálatok (BABBIE, 2001) közül a statisztikai adatelemzés és a dokumentumelemzés módszerét alkalmaztuk. A *település- és oktatásstatisztikai adatok* vizsgálata során hangsúlyt fektettünk az éves (2009/2010 és 2012/2013 tanévi) iskolastatisztikák elemzésére, mely segíti a kisiskolák tipológiai megközelítését, emellett nemzetközi példákhoz illesztve ausztriai és olasz oktatásstatisztikai adatokat is elemeztünk. Mivel az iskolák léte szorosan összefonódik a településsel, ahol található, a településstatisztikai adatok beemelése a vizsgálatba az intézmények földrajzi-demográfiai meghatározottságára világíthat rá.

A különböző *dokumentumok elemzése* szintén közelebb visz minket a kisiskolák világának megismeréséhez. Kutatásunk során „dokumentumnak tekintünk minden olyan, a közelmúltban vagy napjainkban készült anyagot, mely nem a pedagógiai kutatás számára készült, de amelyek elemzése a pedagógiai kutatás számára tanulságos” (NÁDASI, 1996: 317). A dokumentumok közül kiemelten a 2013-ban készített megyei közoktatás-fejlesztési tervek vizsgálatával foglalkoztunk a (kis)iskolák (újra)indítása kapcsán – feltételezve, hogy e dokumentumok reflektálnak a 2011-ben elfogadott köznevelési törvény vonatkozó egységére –, emellett egyes intézmények alapító okiratait, pedagógiai programjait, valamint releváns kistérségi és települési dokumentumok járultak hozzá a kisiskolákra vonatkozó ismereteink bővítéséhez.

A baranyai 150 fő alatti kisiskolák igazgatóinak körében 2014 tavaszán végzett mikrokutatásunk egy *kérdőíves* vizsgálat, amely (1) feltárja a kisiskola szereplőinek önmagukra vonatkozó definícióját, a definícióalkotás stratégiáját, (2) feltárja a kisiskola értékelő elemeit, reflektálva azokra az előnyökre és hátrányokra, melyeket a szakirodalmi kánon a kisiskoláknak tulajdonít. Az összes érintett, vizsgálatba bevont iskola – előzetes adatgyűjtésünk alapján ez 68 iskolát jelentett Baranya megyében – igazgatóit kérdező mikrokutatás nem tekinthető reprezentatívnak (a megkérdezettek 56%-a, 38 igazgató töltötte ki a kérdőívet), ugyanakkor számos olyan információval szolgál, mely árnyalja a

kisiskolákról alkotott képet. Az elektronikusan kitöltött kérdőív¹ adatainak feldolgozása során a dolgozatban elsősorban a nyitott kérdésekre adott válaszokat elemeztük, melynek eredménye főként a kisiskola terminusához visz minket közelebb, de emellett a kisiskola előnyei és hátrányai vagy az osztatlan oktatásról alkotott vélemények éppúgy elemzés tárgyát képezték, mint a kisiskola nyitására vonatkozó igazgatói elképzelések.

Ezzel együtt a dolgozat tárgya a kérdőíveket kitöltő, intézményért felelős szereplők, valamint az esettanulmányokban szereplők *narratívumainak* vizsgálata, elemzése, s ezeken keresztül a vizsgált jelenségek értelmezése.

A disszertáció alapvető szervező eleme az *esettanulmányok, esetleírások* jelenléte. Az esettanulmány olyan feltárás és értelmezés, amely megkísérli az egyes kisiskolák *egyediségét és típusosságát* egyaránt megmutatni. Felfedi azokat a *stratégiákat*, melyekkel az intézmények és fenntartóik élnek, feltárja az iskola *makro- és mikrotársadalmi környezetét*, az iskolai tér tényleges szereplőit, azt a szerteágazó viszonyrendszert, amely az esettanulmányok tárgyainak vizsgálatakor felszínre kerül. A kutatás során különböző időintervallumú magyarországi és külföldi iskolavizsgálatokat végeztünk.

A dolgozatban az alábbi – a kisiskolák sorsát jelentősen meghatározó települési/fenntartói stratégiák mentén szerveződő – esettanulmányok szerepelnek:

1. Esettanulmány egy kistelepülési iskola bezárásáról

Az esettanulmány egy iskolabezárásról szól, melynek kapcsán azt is fel kívánjuk tárni, hogy egy perifériális helyzetű kistérségben milyen alternatív útjával próbálkoznak a „helyben történő oktatásnak”, hogyan mutatkozhat meg ennek társadalmi hasznossága a hátrányos helyzetű tanulók szempontjából. Az elemzés tárgyául választott település iskolája 2008. szeptember 1-jére bezárta kapuit, az intézmény jogutód nélkül megszűnt. Az első adatfelvétel ezt követően, 2010-ben történt, majd a terepmunka 2014 nyaráig zajlott.

2. Esettanulmány egy városszéli iskola bezárásáról

Az esettanulmány egy hátrányos helyzetű városrész évekkal ezelőtt (2007-ben) megszűnt (kis)iskolájának bezárását, ennek körülményeit, folyamatát és hatását kívánja feltárni – egy olyan iskoláét, melynek alakulástörténetébe hangsúlyosan szólt bele az a sokeredőjű társadalmi folyamat, amelynek legfőbb, az iskolában

---

¹ A kérdőív a LimeSurvey program felhasználásával történt. (<http://www.limesurvey.org/en/>). A háttérfelületet a Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület biztosította. (<http://www.dartke.hu/>)

megjelenő következménye a cigány, roma tanulók egyre növekvő száma és az ehhez kötődő konceptuális, stratégiai, tantervi, módszertani stb. válaszok. A több fázisban zajló kutatás az iskolabezárás szereplőit, motivációit és következményeit helyezi fókuszba. A kutatás 2003-ban kezdődött, majd 2007-ben és a 2013-2014-es tanévben folytatódott.

3. Esettanulmány egy új iskola létrehozásáról

A tanulmány fókuszában egy kisiskola 2011-ben történő (újra)születése áll. A tanulmány a helyi társadalomra, szereplőire, a térség intézményi hálójára, a szereplők sajátos viszonyrendszerére, az iskolaindítás motivációira koncentrálnak. Kutatásunk helyszíne egy hátrányos helyzetű település, melynek alsó tagozatos, osztatlan iskolája 35 évvel korábban, 1976-ban szűnt meg a körzetesítés következtében. Az első adatfelvételek 2011-ből valók, majd a terepmunka a 2012-ben folytatódott.

A három esettanulmány mellett, melyek a dolgozat utolsó egységében (V. fejezet) találhatóak, az egyes tematikus egységekhez illeszkedve tartalmaz a III. fejezet is egy-egy adott iskolára fókuszáló rövid leírást vagy hosszabb elemzést. Ez utóbbiak közé tartozik egy egyházi fenntartásba került baranyai kisiskola és egy 2009-ben újraindított osztrák iskola esetének bemutatása.

Mivel a dolgozat alapvetően az esettanulmányokra épít, részletesen foglalkozunk az esettanulmány módszertanával, annak teoretikus kérdéseivel. (GOLNHOFER, 2001; FLYVBJERG, 2006). Az esettanulmányt (egyszerre értve alatta kutatási stratégiát – vö. GOLNHOFER, 2001 – és tényleges szöveget) a tudományos megismerés érvényes formájának gondoljuk, melynek funkciója nem merül ki abban, hogy valamilyen folyamatot, általános megállapítást megerősítő vagy éppen ellenpontosító, az egyediséget szolgáló szövegegység legyen, aminek legfőbb szerepe az illusztrálás. Az esettanulmányok – szándékunk szerint – nem csupán példák (bár természetesen azok is), hanem történések, eseménysorok számos lehetőséget felkínáló, nyitott értelmező leírásai. Emellett az esettanulmányokra úgy is tekinthetünk, mint a dolgozatban tárgyalt tematikus szálak találkozási pontjaira, és úgy véljük, a sokféle tematikai egység tárgyalása hozzájárul a szövegben később következő esettanulmányok sokoldalú értelmezésének lehetőségéhez. (Az V. fejezet részletesebb esettanulmányait ezért nem illesztettük valamely tematikus részhez.)

Végül foglalkozni kívánunk egy újabb kérdéskörrel, mivel a dolgozat több tematikus egységében, de kiemelten a bemutatott esettanulmányokban

hangsúlyosan szerepelnek cigány, roma tanulók. Nem csupán a neveléstudományi szakirodalomban jelenik meg gyakran az a problematika, mely a romológia diskurzusát emeli be minden olyan esetben, ha romákról, cigányokról is szó esik. Éppen ezért érezzük szükségszerűnek hangsúlyozni, hogy a dolgozat nem egy etnikus horizonton jelenik meg, ugyanakkor bizonyos esetekben mégis mozgósítja a romológia diskurzusába (vö: BECK, 2013a; 2013b) értett tudáselemeket ugyanúgy, mint tárgyhóhoz illeszkedően más bölcseleti és társadalomtudományokét. Hogy a kisiskolák világát minél inkább megismerhessük, az a sajátos társadalmi kontextusból is következően szükségszerűen érinti a cigány, roma közösségeket vagy azok tagjait, anélkül, hogy az innen nyert tapasztalatok bármilyen módon is általános állításokat fogalmaznának meg a cigányokra, romákra vonatkozóan.

A dolgozat felépítése

A *Bevezetés* a kutatási téma megjelölésével, a kutatási kérdések és célok meghatározásával és a kutatási módszerek részletezésével foglalkozik. A második fejezetben (*A kisiskola fogalmának használatba vétele*) a kisiskola fogalmát tárgyaljuk, amelynek során a következőkkel foglalkozunk: (1) a terminushasználat és annak dilemmái, (2) a kisiskolák előnyei és hátrányai, ezzel összefüggésben az eredményesség-hatékonyság-méltányosság kérdésköre, (3) az osztatlan és részben osztott iskolák – építve egyfelől a hazai és nemzetközi szakirodalomra, másrészt a jelzett kérdőíves mikro kutatás vonatkozó eredményeire. A szándékunk az volt, hogy összefoglalását adjuk a fogalomértelmezésnek, különösen azért, mert mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomban kevésbé találkoztunk ilyesfajta törekvéssel.

A harmadik fejezet (*Kísérlet a kisiskola tipológiai és történeti megközelítésére*) a kisiskola tipológiai és történeti megközelítésére tesz kísérletet, különösen a baranyai kisiskolák tekintetében. A megye főbb társadalmi-gazdasági jellemzőinek összefoglalását követően a baranyai kisiskolák 1945 utáni történetével foglalkozunk, különös hangsúlyt helyezve az elmúlt évtized települési-fenntartói-intézményi stratégiáinak feltárására. A kisiskolákat érintő magyarországi változások értelmezéséhez hozzájárulhat az is, az európai kisiskolák helyzetéről, oktatáspolitikai tendenciákról is írunk. A negyedik fejezet (*A kisiskola a hátrányos helyzet és a nemzetiségi oktatás összefüggésrendszerében*) – éppen a hátrányos helyzetű tanulók kisiskolákban való nagyarányú jelenléte és a nemzetiségi oktatás hangsúlyos szerepe miatt –

tárgyalja a kisiskola és hátrányos helyzet, valamint a kisiskola és nemzetiségi oktatás viszonyrendszerét, Baranyát a fókuszba helyezve.

Az ötödik fejezetben (*Esetek*) a fentebb jelzett három esettanulmány található, melyek értelmezési keretét az addig tárgyaltak adják. A dolgozat a feltárt eredmények összegzésével, a hatodik fejezettel zárul (*Összegzés*).

A kutatási eredmények összegzése

Kisiskolákkal foglalkozó kutatásunk során elsőként arra kerestük a választ, hogy miként definiálható a kisiskola *terminusa*. Azt tapasztaltuk, hogy a kisiskolára vonatkozó fogalommagyarázatok a magyarországi szakirodalomban erősen flexibilisek: nincs egyértelműen elfogadott létszám sem a településekre, sem az iskolákra vonatkozóan. A meghatározás – a kifejezés előtagjából adódóan – jellemzően a *számosságon* alapul: a település lakosság száma, az iskola tanulói létszáma, az évfolyamok és évfolyamonkénti osztályok száma képezik jellemzően a definícióalkotás alapját. Az utóbbi években a kis létszámú iskolák – főként az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 2006-ban történt módosításai, majd a 2011 végén megjelent új köznevelési törvény (2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről) miatt – újra a figyelem középpontjába kerültek, a fenntarthatóság és megszűnés szélsőséges szembeállításában. Ehhez kötődően a *marginális és bizonytalan* helyzet – és az ehhez való variábilis viszonyulás – közös jellemzője az ide sorolt intézményeknek. Láthatóan a kis létszámú iskolák állandó létbizonytalanságban vannak, hatékonyságuk újra meg újra megkérdőjeleződik, és folytonos külső válaszkényszer jellemzi őket. A társadalmi környezet változásaira érzékenyen és gyorsan kell reagálniuk fennmaradásuk érdekében. Ugyanakkor a „kis” jelző legalább annyira érintheti a települést is, amelyben az iskola működik. Ebből eredően a kisiskolák mint *kistelepülési* intézmények is definiálhatók. Kutatásunk során azonban azt tapasztaltuk, számos alacsony létszámú iskola működik nagyobb *városokban* is, főként a peremterületeken.

A számosság alapú meghatározás a külföldi szakirodalomban is alapvető jellemző, diák- vagy tanárlétszám, az osztályok száma egyaránt felmerül a fogalom értelmezésekor, emellett az osztatlan tanulócsoportok mentén írják le többen is országuk kisiskoláit – ahogy ezt a magyarországi kutatók esetében is láttuk. Hangsúlyozzuk, a kisiskolák esetében – éppen a flexibilis fogalomhasználat miatt – különösen fontos, hogy *a fogalmat aktuális használatba vételekor definiáljuk*, mindvégig kritikusan bánjunk vele.

A Baranya megyei kisiskolák körében végzett kutatásunk a *150 fő alatti* intézményekre terjedt ki. Az önkényesnek tűnő létszámhatár használatának érvényességét mutatják más hazai és nemzetközi vizsgálatok, a jogszabályi környezet, tereptapasztalatunk, valamint az iskolaigazgatók körében zajló kérdőíves mikrokutatásunk eredményei is.

A kisiskolák igazgatói körében végzett vizsgálat fel kívánta tární a kisiskola szereplőinek *önmagukra vonatkozó definícióját*, a definícióalkotás stratégiáját. Azt tapasztaltuk, hogy a válaszokban az öndefiníció természetesnek tekinthető stratégiája mutatkozik meg, amelyben az önértelmezés elsősorban a pozitívnak vélt tulajdonságok mentén alakul. Így arra a kérdésre, hogy „milyen a kisiskola?”, sokkal kevésbé kaptunk választ, mint arra, miként is látják-láttatják az intézményvezetők saját (kis)iskolájukat. Másrészt az igazgatók azokat a kisiskola-jellemzőket, előnyöket és hátrányokat sorolták, melyeket a szakirodalom is a kisiskoláknak tulajdonít.

A kutatás egyik célja volt, hogy megvizsgáljuk, **tipologizálhatók-e**, s ha igen, mi módon a baranyai kisiskolák. Ezt elsősorban oktatás- és településstatisztikai adatok elemzésére támaszkodva vizsgáltuk.

A kutatás idején a megyében a települések mintegy harmadán zajlott általános iskolai feladat-ellátás, és ezen települések kétharmadán találtunk 150 fő alatti iskolát. Ez mutatta, hogy Baranya közoktatásának hangsúlyos *szerkezeti alappillére* a 150 fő alatti kisiskola, amelynek települése jellemzően az 500-1000 főt számláló község, az a településméret, amelynek még lehet potenciálja arra, hogy a környező kistalvák tényleges kiscentruma legyen.

Az oktatásstatisztikai adatok elemzésének segítségével az alábbi specifikus elemek rajzolják meg a baranyai kisiskolák tipológiáját:

A vizsgált iskolák jellemzője a *(halmozottan) hátrányos helyzetű* tanulók nagyarányú, mind az országos átlaghoz, mind a többi baranyai iskolához viszonyítva szignifikánsan magasabb arányú jelenléte (a diákok közül 2009/2010-ben 56,54% hátrányos, 25,74% halmozottan hátrányos helyzetű a vizsgált intézményekben). A település-statisztikai adatokat elemezve látható, hogy ez együttjár a területi hátránnyal, ami a megye kistelepülésein és a körzetükben található kisiskolák esetében hangsúlyos jellemző. További kérdésként fogalmaztuk meg, hogy milyen jellemzők tárhatók fel a kisiskolák és a hátrányos helyzet összefüggésrendszerében. Az adatok a marginalizáció és a szegregáció veszélyére irányítják a figyelmünket és rámutatnak a méltányosság hangsúlyos kérdéskörére. Egyúttal az esettanulmányok tapasztalataiként megfogalmazhatjuk, hogy a szegregáció olyan sok-összetevős „társadalmi

játszma”, melyre az iskola önmagában nem adhat megoldást – ez pedig a gyakorlatban több területet érintő komplex programok szükségességét hangsúlyozza.

A baranyai kis létszámú iskolák másik fő specifikuma a *nemzetiségi oktatás* hangsúlyos szerepe. Baranya megye lakosságának összetétele, a nemzetiségek nagyarányú jelenléte hatással van az iskolák programjára is, egyúttal a nemzetiségi oktatás bevezetése vagy alkalmazása az iskolamentési stratégiák hangsúlyos részévé vált. A megyében az országos átlagot jelentős mértékben meghaladja a nemzetiségi oktatásban résztvevők aránya, és a 150 fő alatti intézményekben ez az érték még magasabb (2012-ben a vizsgált iskolákban a tanulók 75%-a vesz részt nemzetiségi oktatásban). Az elmúlt években, kutatásunk időtartama alatt azt figyeltük meg, hogy az arányszámok közötti különbség tovább növekedett.

A (baranyai) kisiskolák kapcsán feltettük a kérdést, milyen összefüggés mutatkozik a kisiskolák és nemzetiségi oktatás vonatkozásában. A vizsgálatunk során feltárt történeti összefüggések megerősítették a kutatás egyik alap gondolatát, hogy a kisiskolákat alapvetően érintik a nemzetiségi, különösen a cigány nemzetiségi oktatás szabályozói, ezek változásai. A kutatás tapasztalata szerint a nemzetiségi oktatás kiemelt szerepet játszik a kisiskolák életében – egyfajta stratégiai elem –, amely azonban a folytonosan változó társadalmi és oktatáspolitikai környezetnek van kiszolgáltatva. A kutatás során láthatóvá vált, hogy az oktatáspolitikai a nemzetiségi oktatás rendszerén belül egyenlőtlen feltételeket teremt. Ily módon fontos, hogy a feltárt problémák (pl. a cigány népismeret tanításának problémái, a cigány nemzetiségi nyelvtanárképzés hiánya) megoldásához oktatáspolitikai szándék társuljon.

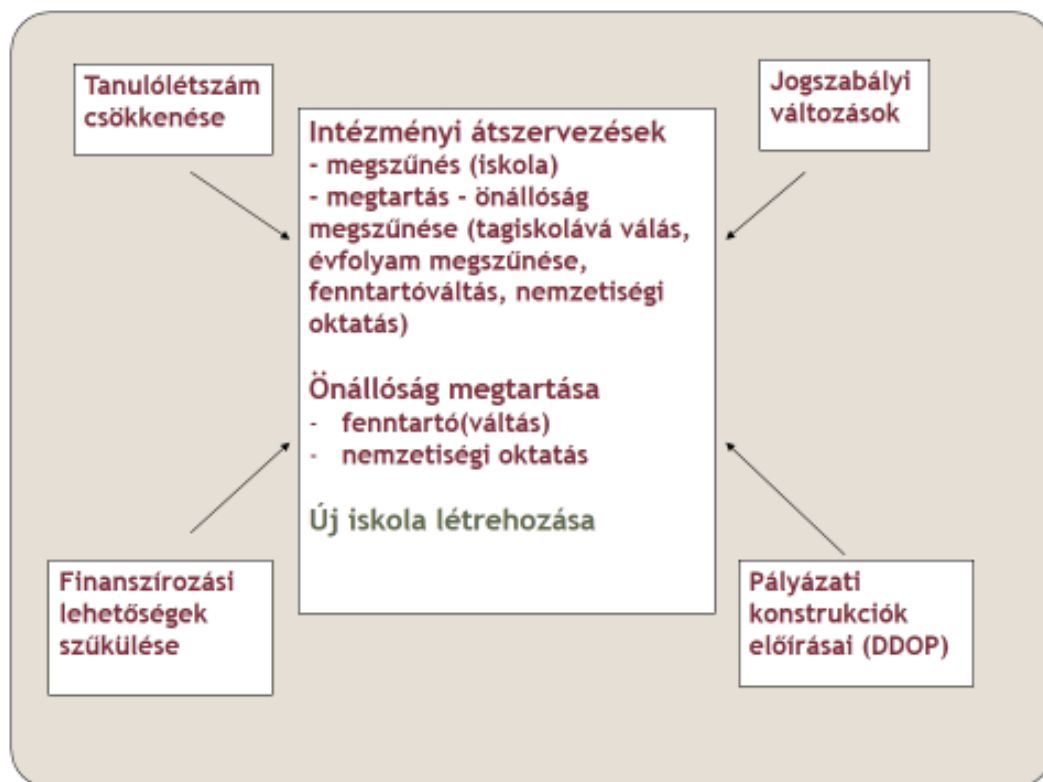
Az *osztatlan* oktatás elterjedtségét vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy ez Baranyában az országos mutatóhoz hasonló, így e tekintetben a baranyai iskolák körében nem találunk lényegi specifikumot. Az érintett iskolai kör meghatározó száma azonban rámutat arra, hogy az összevont tanulócsoportok folyamatos jelenlétével számolnunk kell. Éppen ezért – valamint az esettanulmányok ez irányú tapasztalata miatt is – fontosnak véltük, hogy megfogalmazzuk a kutatás felsőoktatási gyakorlatba való átfordítását: a tanítóképzésnek váljon szerves részévé az osztatlan vagy részben osztott tanulócsoportokban való oktatás módszertana, álljanak rendelkezésre módszertani kiadványok és legyen biztosítva szakértői konzultáció lehetősége a pedagógusok számára.

Kutatásunkban leginkább arra kívántunk hangsúlyt helyezni, hogy feltárjuk, miként alakult az utóbbi évtizedben az alacsony létszámú általános iskolák, ezen

belül a baranyai kisiskolák sorsa, s ez alapján milyen *fenntartói és intézményi stratégiák, oktatáspolitikai tendenciák* figyelhetők meg. A kisiskolákat (is) érintő oktatáspolitikai-jogszabályi változások hatásainak vizsgálata során a körzetesítés és visszakörzetesítés fogalmának értelmezésével együtt az országos tendenciákra koncentráltunk, ezek mentén írtuk le a Baranya megyei iskolák iskolákat érintő változásokat.

Az utóbbi évtizedre fókuszálva tapasztalataink azt mutatták, hogy az „újrastrukturálás” oktatásügyi intézkedései az intézményhálózatot jelentősen átalakították: intézménybezárások, tagiskolává alakulás intézményi integrációk létrehozásával, fenntartóváltás nagymértékben érintette a baranyai kisiskolákat. Az elmúlt évtized intézményi átszervezéseinek elsődleges okai között a demográfiai változások mellett szerepet játszott a közoktatási törvény 2006-os változása, az osztálylétszám minimumának meghatározása, a finanszírozás lehetőségeinek változása és – mintegy dél-dunántúli specifikumként – a 2007-ben kiírt regionális infrastrukturális pályázat létszámfeltételei és más előírásai. Egyúttal az iskola megtartásának lehetőségeként nagy szerep jutott a nemzetiségi oktatásnak. (1. ábra.)

1. ábra: A baranyai alacsony létszámú iskolákat érintő (2006-tól bekövetkező) változások és ezek okai

Ezzel együtt az önálló intézmények száma jelentősen csökkent, és a továbbra is önállóan működő iskolák esetében a dolgozatban elemzett stratégiák valamelyikével (egyházi fenntartással vagy leginkább a nemzetiségi oktatással) találkoztunk.

Magyarországi és külföldi példáink mutatták, hogy a települések, helyi közösségek többnyire ragaszkodnak iskolájukhoz, és az intézményhálózat racionalizálására irányuló törekvések ellenében a lokális elit képes erőforrásokat mozgósítani és új utakat keresni az intézmény *megtartására*. Mindazonáltal az elmúlt években Magyarországon lezajlott államosításra vonatkozóan felmerül a kérdés, milyen szerepe lehet a helyi politikának az iskolák sorsának alakításában, illetve a helyi és a központi politikának milyen új egyensúlya alakítható ki (vö: FORRAY – KOZMA, 2013). A nemzetközi kitekintés során megállapítottuk, hogy más országokban is újra meg újra megélénkül a kisiskolákról szóló diskurzus, mely a magyarországihoz hasonlóan részben pedagógiai-szakmai, részben fenntarthatósági kérdésekből indul ki. A nemzetközi vizsgálat egyúttal arra is rámutat, hogy a kisiskolára a hálózatosodás új – módszertani szempontból is újító – tereként is tekinthetünk.

Az iskolák *megszűnése* kapcsán az esettanulmányok rávilágítanak arra, hogy nem feltétlenül önmagában az *iskolabezárás* jelent problémát. Tapasztalatunk az, hogy a megszűnés által kialakult helyzetet az oktatási színtér szereplői többnyire nem tudják lehetőségként értelmezni, a település vagy térség oktatásának alakulására vagy újrarendezésére így jellemzően nincsenek hatással.

Kutatásunk során vizsgáltuk a kisiskolák *rehabilitációjának* lehetőségét. Azt tapasztaltuk, hogy a kisiskolák *újranyitásával* kapcsolatos oktatáspolitikai törekvés (ami akár újabb „visszakörzetesítésként” is értelmezhető) jogszabályi előkészítése nem épült előzetes vizsgálatra, a megyei fejlesztési tervek elemzése szintén az iskolaindítás előkészítésének hiányát mutatja, ahogyan ezt jelezte a 2011-ben megjelent iskolanyitási pályázaton való alacsony részvételi hajlandóság is. Alapozva Andor évtizedekkel korábbi munkájára (ANDOR, 1986) – mely az iskolák visszatelepítésének esélyeit taglalta az 1980-as években – és jelen kutatásunk tapasztalataira, az alábbi szempontok érvényesülését hangsúlyozzuk iskolák (újra)nyitása során: figyelembe kell venni a demográfiai folyamatokat, a szülői akaratot, a tárgyi és személyi feltételeket, az iskolanyitás mellett és ellene ható érdekeket, a méltányosság és esélyegyenlőség aspektusait.

Ezzel együtt az iskolanyitásról szóló esettanulmány arra mutatott rá – és ezt példázza az osztrák iskolanyitásról szóló leírásunk is –, hogy egy kistelepülésen megfogalmazódó helyi politikai szándék – mely az alapítás pillanatában egybeesik a közösségi akarattal – képes arra, hogy iskolát hozzon létre.

A dolgozatban leírtak alapján felvetődik a kérdés, hogy mi a célravezetőbb és hasznosabb: az intézmények megtartása – akár az intézményrendszer átstrukturálásával – vagy megszüntetése. Kutatásunk és a vonatkozó szakirodalom alapján állíthatjuk, hogy a *helyi közösségek* számára a legtöbb esetben *haszonnal jár* utolsó intézményük megtartása, megmaradása vagy újrainvitása. Ugyanakkor aktuálisan az az oktatáspolitikai célkitűzés, amely a hatékonyság-eredményesség-méltányosság szempontjain keresztül akár iskolabezárásokat is eredményezhet, szintén érvényes lehet. Pontosabban: a kisiskolához *mindenáron való* ragaszkodás nem feltétlenül szolgálja a helyi közösségek, ezzel együtt a tanulók érdekeit. Annyi azonban bizonyos, hogy bármilyen változás nyomot hagy a helyi közösségen, érinti az ott létrejövő formális és informális hálózatokat, éppen ezért az érintettek nem hagyhatók ki a mérlegelés, döntés folyamatából. Talán ez a kulcsa annak, hogy a közösség, a helyi társadalom a lehető legkevesebb traumát szenvedje el egy bezárás során vagy legtöbbször nyerhessen egy iskolanyitásból. Forray R. Katalin szerint – és ezzel tereptapasztalataink alapján egyetértünk – a kisiskolához való ragaszkodásban „jócskán van irracionális elem, amivel nem tudott – és nem tud – megbirkózni az „aufklärerista” gondolkodás. (...) Új munkahelyeket telepíteni, utat építeni, jelentősen javítani a helyi infrastruktúra állapotán stb. nemcsak nehezebb feladat, hanem gyakran kivihetetlen is. Ezeket helyettesítheti az iskola – és ez nem a helyi vezetők demagógiája, hanem sok falusi közösség mélyen átértzett kívánsága is.” (FORRAY, 2009: 245-254)

A kutatás további lehetséges irányai

A kutatás eredményei **további kérdéseket** vetnek fel, egyúttal **újabb kutatási irányokat** is jelölhetnek, nem feltétlenül csupán az alacsony létszámmal működő intézményekre vonatkozóan:

- A települési önkormányzatok által fenntartott iskolák 2013-ban állami fenntartásba kerültek. Kérdésként fogalmazhatjuk meg, hogy ez a markáns oktatáspolitikai változás milyen módon befolyásolta a kisiskolák helyzetét, mindennapi működését, valamint azt, hogy a település és iskola viszonyát ez miképp alakítja.
- Baranyai példánk egy iskola újrainvitásáról, valamint a megyei köznevelés-fejlesztési tervek elemzése rámutatott, hogy az új iskolák alapítása számos problémát vet fel. Ez alapján fontosnak tartjuk a 2011-

től létrejött új iskolák sorsának nyomonkövetését, melynek során a kutatás többek között azt is megmutathatja, vannak-e, s igen, melyek lehetnek az iskolák létrehozásának „sikerkritériumai”, és miként befolyásolja az iskola újraindítása egy település, a helyi társadalom életét.

- Az iskolamentési stratégiák egyikére – egyházi intézmény létrehozására – hazai és külföldi példát is bemutatunk. Több intézményre kiterjesztve a vizsgálatot kérdésként fogalmazhatjuk meg, hogy milyen következményekkel járt ez az iskola szereplőire és tágabb környezetére vonatkozóan.
- A nemzetiségi oktatást tárgyalva a statisztikai adatsorok rámutattak, hogy az elmúlt években hangsúlyosan nőtt a cigány nemzetiségi oktatásban résztvevő tanulók aránya, ezzel együtt a nemzetiségi oktatás területén megmutatózó problémákra is rávilágítottunk. További vizsgálat tárgyát képezheti, hogy felderítsük, milyen feltételek adóttak az intézményekben, illetve milyen támogatásra lenne szükségük ahhoz, hogy a nemzetiségi oktatás irányelveiben megfogalmazottak maradéktalanul teljesüljenek. Az eredmények mentén releváns oktatáspolitikai javaslatok fogalmazhatók meg.²
- Mivel bár arányát tekintve kevés tanulót, viszont számos intézményt érint az összevont tanulócsoportokban zajló oktatás, szükségesnek tartjuk feltárni, a tanító- és tanárképzésben miként jelenik meg az osztatlan vagy részben osztott oktatás módszertana, milyen további támogatási formák segíthetik az oktatás hatékonyságának növelését.

---

² A dolgozat lezárásával egy időben elindult egy hasonló irányú kutatás a PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia tanszékén Orsós Anna vezetésével.

A tézisekben hivatkozott irodalom

- ANDOR Mihály (1986): Az iskolák visszatelepítésének esélye. *Valóság*, 2. szám. 69-75.
- BABBIE, Earl (2001): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.
- BANKS, James A. (2007): Researching Race, Culture and Difference: Epistemological Challenges and Possibilities. In: Green, Judith L., Camilli, Gregory, Elmore, Patricia B. (ed.): *Handbook of Complementary Methods in Education Research*, Routledge. 773-793.
- BECK Zoltán (2013a): A romológia diskurzusáról. *Romológia*, 2013. nyár, I. évf. 1. szám. 43-50.
- BECK Zoltán (2013b): A romológia és annak *valódi* tárgya. *Romológia*, 2013. ősz-tél, I. évf. 2-3. szám. 8-33.
- FICKERMANN, Detlef – WEISHAUPT, Horst – ZEDLER, Peter (1998b): Kleine Grundschulen in Deutschland: Rückblick und Ausblick. In: Fickermann, Detlef – Weishaupt, Horst – Zedler, Peter (Hrsg.): *Kleine Grunschulen in Europa*. Deutscher Studien Verlag, Weinheim. 7-34.
- FLYVBJERG, Bent (2006): Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, Volume 12 Number 2, April 2006. 219-245.
- FORRAY R. Katalin (1976): Az iskolakörzetesítés társadalmi hatásai egy alföldi nagyközségben. Egyetemi doktori értekezés. Kézirat. JATE Pedagógiai Tanszék, Szeged.
- FORRAY R. Katalin (1988): Iskolakörzetesítés, iskolarehabilitáció. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- FORRAY R. Katalin (1992): Általános iskolai sikertelenség aprófalvas térségekben. In: Forray R. Katalin – Kozma Tamás: *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 99-110.
- FORRAY R. Katalin (1998): A falusi kisiskolák helyzete. *Educatio Füzetek, Kutatás Közben* 220, Oktatókutató Intézet, Budapest.
- FORRAY R. Katalin (2009): Falusi kisiskola és lokális társadalom. In: Kozma Tamás – Perjés István (szerk.): *Új Kutatások a neveléstudományokban 2008*. MTA Pedagógiai Bizottsága, Budapest, 245-254.
- FORRAY R. Katalin – KOZMA Tamás (2013): Menekülés az iskolától. *Educatio*, 22. évf. 1. szám. 23-34.
- GOLNHOFER Erzsébet (2001): Az esettanulmány. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- GYÖRGYI Zoltán (2012): Oktatáspolitikai mozgástér a kis településeken. In: Orsós Anna – Trendl Fanni (szerk.): *Útjelzők. Ünnepi kötet pályatársak*,

kollégák, tanítványok neveléstudományi tanulmányaiból a 70 esztendő Furray R. Katalin tiszteletére. PTE BTK, Pécs. 109-116.

HERMANN Zoltán (2005): A falusi kisiskolák és a méretgazdaságossággal összefüggő hatékonyságvesztések. In: Hermann Zoltán (szerk.): Hatékonysági problémák a közoktatásban. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 73-85.

<http://www.ofi.hu/tudastar/hatekonysagi-problemak/falusi-kisiskolak> [2014. 08. 15.]

IMRE Anna (1997): Kistelepülési iskolák. *Educatio*, 6. évf. 1. szám.

IMRE Anna (2003) Kistelepülési iskolák eredményessége. *Iskolakultúra*, 1. szám. 74-79.

IMRE Anna (2012): Kistelepülési és osztatlan iskolák a statisztikai adatok tükrében. In: Orsós Anna – Trendl Fanni (szerk.): *Útjelzők. Ünnepi kötet pályatársak, kollégák, tanítványok neveléstudományi tanulmányaiból a 70 esztendő Furray R. Katalin tiszteletére.* PTE BTK, Pécs. 127-134.

JANKÓ Krisztina Julianna (2011): Az iskolakörzetesítés társadalmi hatásai. Doktori értekezés. Kézirat. Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Debrecen.

KELEMEN Elemér (1993): A kisiskola a magyar oktatás történetében. *Baranyai Pedagógiai Körkép*, 1993/1. „Adassék meg nektek hittel végzett munkátok öröme...” Dokumentumok, tapasztalatok és gondolatok a kisiskolákról. I. kötet. 15-29.

Kistelepülések kisiskolái. (2006) Az Oktatáspolitikai Elemzések Központja nyilvános közpolitikai elemzése. *suliNova Kht.*, Budapest. (KISTELEPÜLÉSEK..., 2006)

KOZMA Tamás (1987): *Iskola és település.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

KOZMA Tamás (1992): Oktatási diverzifikáció és lakossági érdekérvényesítés. In: Furray R. Katalin – Kozma Tamás: *Társadalmi tér és oktatási rendszer.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 86-98.

LANNERT Judit (2004): Hatékonyság, eredményesség, méltányosság. *Új Pedagógiai Szemle*, 12. szám. 3-16.

LANNERT Judit – NÉMETH Szilvia – SINKA Edit (2008): Kie lesz az általános iskola? Kutatási jelentés a 2007 ősz elején lezajlott közoktatási intézményfenntartási változásokról. *TÁRKI-TUDOK*, Budapest.

NÁDASI Mária (1996): Dokumentumelemzés. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe.* Keraban Kiadó, Budapest. 317-329.

VÁRADI Monika Mária (2008): Kistelepülések és kisiskolák: közoktatási tapasztalatok a kistérségi társulásokban. In: Kovács Katalin – Somlyódy Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest. 155-182.

WESTON, Paul (2000): Working together in partnership. Collaboration, confederation or federation: What's best for small primary schools in Leicestershire.

<http://www.david-egan.co.uk/wp-content/uploads/2011/06/Paper-on-Small-Schools-and-Collaboration.doc> [2014. 07. 27.]

YIN, Robert K. (2004): Case study methods. COSMOS Corporation.

<http://www.cosmoscorp.com/Docs/AERAdraft.pdf> [2014. 01. 23.]

A doktori értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

ANDL Helga (2015): A kisiskolák és nemzetiségi oktatás összefüggésrendszerének néhány aspektusáról. Romológia folyóirat, III. évf. 9. szám, 2015. nyár. 36-55.

ANDL Helga (2015): Small schools in contemporary Hungary. In: Kozma Tamás – Kiss Virág Ágnes – Jancsák Csaba – Kéri Katalin (szerk.): Tanárképzés és oktatáskutatás. HERA ÉVKÖNYV 2014. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA). 507-519.

ANDL Helga – PAKU Áron (2015): „Olyan, mint egy válás után...”. In: Györgyi Zoltán – Simon Mária – Vadász Viola (szerk.): Szerep- és funkcióváltások a közoktatás világában. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. (megjelenés előtt)

JANKÓ Krisztina – ANDL Helga (2015): „Az iskola ügye nálunk mindennél fontosabb”. In: Györgyi Zoltán – Simon Mária – Vadász Viola (szerk.): Szerep- és funkcióváltások a közoktatás világában. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. (megjelenés előtt)

JANKÓ Krisztina – ANDL Helga (2015): „Mennyit ér egy csupor méz Göncruszkán?” In: Györgyi Zoltán – Simon Mária – Vadász Viola (szerk.): Szerep- és funkcióváltások a közoktatás világában. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. (megjelenés előtt)

ANDL Helga (2014): Baranya megyei kisiskolák és nemzetiségi oktatás. In: Birta-Székely Noémi (szerk.): Tudás – Tanulás – Szabadság: Neveléstudományi Konferencia. Babes-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Kolozsvár; Doceo Egyesület. 23-24.

ANDL Helga (2014): Kisiskolák és nemzetiségi oktatás. In: Havancsák Alexandra – Oláh Ildikó (szerk.): Perspektívák a neveléstudományban. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. 74-87.

ANDL Helga (2014): Mozaikok a kisiskola világából. Eklekta Journal.
<http://eklektajournal.wordpress.com/2014/09/29/mozaikok-a-kisiskola-vilagabol/>

ANDL Helga (2013): Egy iskola születése. In: Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012. II. kötet. PTE "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2013. 64-73.

ANDL Helga (2012): Kisiskolák és helyi társadalmak. In: Kozma Tamás – Perjés István (szerk.): Új kutatások a neveléstudományokban 2011. Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány. A múlt értékei és a jövő kihívásai. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 15-32.

ANDL Helga (2012): Jelenlét és elszigetelődés – a kisiskolák problémakörének néhány aspektusa. In: Orsós Anna – Trendl Fanni (szerk.): Útjelzők. PTE BTK, Pécs. 16-23.

ANDL Helga – MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia – VADÁSZ Viola (2011): Együttműködések az oktatás területén a magyar-horvát és a magyar-szlovén határ menti kistérségekben. In: Forray R. Katalin – Híves Tamás (szerk.): Oktatás a határok mentén. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 69-92.

ANDL Helga – DOMINEK Dalma Lilla – MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia (2011): Oktatási kapcsolatok a határok mentén – Nyugat-Magyarország. In: Forray R. Katalin – Híves Tamás (szerk.): Oktatás a határok mentén. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 93-113.

PAKU Áron – MARTON Melinda – ANDL Helga (2011): „Pedig valami elindult...” (Hénye és térsége). In: Györgyi Zoltán (szerk.): Korlátok között szabadon. Demográfiai folyamatok és helyi oktatáspolitikák. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 57-76.

ANDL Helga – SZÜCS Norbert (2010): Halmozottan hátrányos helyzet és beiskolázás. In: Albert Gábor (szerk.): Az óvodapedagógiától az andragógiáig. Képzés és Gyakorlat Konferenciák III. KEPK, Kaposvár. 189-203.

ANDL Helga (2010): Kisiskolákat érintő változások Baranya megyében. In: Andl Helga – Dominek Dalma Lilla – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. 134-138.

ANDL Helga (2009): Helyzetkép – Kisiskolák Baranya megyében. In: Andl Helga – Takács Zsuzsanna (szerk.): „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi

Doktori Iskola Évkönyve 2009. PTE BTK "Oktatás és Társadalom"
Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. 369-391.

ANDL Helga – KÓRÓDI Miklós – SZŰCS Norbert – VÉG Zoltán Ákos (2009):
Regisztráció, körzethatár, előnyben részesítés. Esély 2009/3. 38-73.

ANDL Helga (2008): Egyszervolt iskola. Új Pedagógiai Szemle 2008/11-12. 147-
159.

A doktori értekezés témaköréhez kapcsolódó konferencia-előadások

Andl Helga: *„Mert ez tényleg kisiskola!” – Kisiskolákról egy kérdőíves vizsgálat tükrében*

„Horizontok és Dialógusok” tudományos konferencia (PTE Neveléstudományi Intézet és PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola)
2015. május 7. Pécs

Andl Helga – Györgyi Zoltán: *Többcélú kistérségi társulás vagy tankerület? Változások egy kistérség oktatásirányításában*

Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány. XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia (MTA Pedagógiai Bizottság)
2014. november 6. Debrecen

Andl Helga: *Esettanulmány egy városperemi iskola bezárásáról*

„Iskola a társadalmi térben és időben V.” tudományos konferencia (PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola)
2014. május 21. Pécs

Andl Helga: *Baranya megyei kisiskolák és nemzetiségi oktatás*

„Tudás-tanulás-szabadság” Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia (Babes-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézete)
2014. március 21-23. Kolozsvár, Románia

Andl Helga: *Kisiskolák és nemzetiségi oktatás*

7. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia – Innováció a neveléstudomány elméleti és gyakorlati műhelyeiben (Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar és Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar)
2013. november 29. Kaposvár

Andl Helga: *Iskola múlt időben*

"Iskola a társadalmi térben és időben IV." (PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola)
2013. április 16-17. Pécs

Andl Helga: *Új iskola egy hátrányos helyzetű településen*

„Társadalmi egyenlőtlenségek és az oktatási rendszer Európában.” A pedagógia esélyei és lehetőségei a kulturális és társadalmi diszkrimináció enyhítésének elősegítésére. I. Nemzetközi interdiszciplináris konferencia (Pannon Egyetem MFTK Neveléstudományi Intézete és Magdeburgi Egyetem Neveléstudományi Intézete)

“Social Disparities and the Educational Systems in Europe” The Challenges and Opportunities of Education for the Alleviation of Cultural and Social Discrimination. International Interdisciplinary Conference I.

2013. március 22. Pápa

Andl Helga: *Egy iskola születése*

"Iskola a társadalmi térben és időben III." HuCER 2012 (Hungarian Conference on Educational Research) nemzetközi tudományos konferencia (PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola és HERA)

2012. május 22-23. Pécs

Andl Helga: *Kisiskolák és hátrányos helyzet – oktatási stratégiák Baranya megyében*

XI. Országos Neveléstudományi Konferencia. (MTA Pedagógiai Bizottság)

2011. november 3-5. Budapest

Andl Helga – Dominek Dalma Lilla – Molnár-Kovács Zsófia – Vadász Viola: *Határmenti oktatási kapcsolatok - az esettanulmányok tapasztalatai*

„A különböző társadalmi hátrányokkal rendelkező tanulók integrációja” műhelymegbeszélés (Oktatókutató és Fejlesztő Intézet)

2012. február 1. Pécs

Paku Áron – Andl Helga: *A Sellyei kistérség közoktatási rendszerének alakulása*

„Iskola a társadalmi térben és időben II.” tudományos konferencia (PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola és MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága)

2011. május 17-18. Pécs

Andl Helga – Vadász Viola: *A magyar-horvát és magyar-szlovén határmenti kistérségek oktatási együttműködései*

X. Országos Neveléstudományi Konferencia. Új törekvések és lehetőségek a 21. századi neveléstudományokban. (MTA Pedagógiai Bizottság)

2010. november 4-6. Budapest

Andl Helga: *Kisiskolákat érintő változások Baranya megyében*

„Iskola a társadalmi térben és időben” nemzetközi tudományos konferencia
(PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola és az MTA
PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága)

2009. november 24. Pécs

Andl Helga – Szűcs Norbert: *A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrált
oktatásának biztosítása a beiskolázás szabályozásával. A Ktv. 66. §
hatásvizsgálatának bemutatása*

III. Képzés és Gyakorlat konferencia: Az óvodapedagógiától az andragógiáig
(Kaposvári Egyetem)

2009. április 24. Kaposvár

Andl Helga: *Iskola a város peremén*

VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia (MTA Pedagógiai Bizottság)

2008. november 13-15. Budapest